

Олександр ТКАЧЕНКО,
Олександр ГОЛУБЄВ

СЕНС ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ІДЕАЛЬНОГО

*«Есть вопросы, которые сильнее времени:
к ним неприменим критерий новизны или устарелости;
есть вопросы, которые становятся перед нашим сознанием
с неустранимой необходимостью, пока течет сама жизнь»*

М.М. Рубинштейн

*«Смысл жизни – есть ли он в действительности или
его нет – должен мыслиться во всяком случае,
как некое вечное начало»*

С. Франк

У статті акцентується увага на Божественній сутності ідеального, нерозривно пов'язаного з особистістю, неповторність якої полягає в тому, що вона виступає як індивідуально виражене всезагальне. У цьому контексті сенс життя розуміється як прагнення людини через творчість піднятися над матеріальним, плінним, смертним до вічного; серед земних пристрастей відшукувати щастя і спокій в Богові; духовно поєднатись з Ним.

Ключові слова: *всезагальне, дух, душа, ідеальне, людина, сенс життя, особистість, творчість.*

Постановка проблеми. Не випадково запропоновані матеріали починаються епіграфом, у якому наголошується на позачасовій сутності «вищих» цінностей, сенсів, ідеалів та їхній ролі в людському житті й майбутньому будь-якого суспільства.

По-перше, це безпосередньо стосується понять «ідеальне» і «сенс життя», які своєю онтологічною наповненістю виражають

не тільки особистість та її середовище, але виходять за межі земного життя. При цьому, не протиставляючи земне і небесне, людське і Божественне, матеріальне і духовне, а утримуючи ці протилежності в єдності.

По-друге, це особливо стає актуальним у сучасній цивілізаційній ситуації, коли «духовне життя щоразу більше спрощується, живі людські пориви, щирість, чутливість або вмирають, або перетворюються на дикі, вульгарні, примітивні пристрасті, жива людська душа стає середовищем комбінаторно-обчислювальної діяльності» [5, с. 8].

Водночас, мовиться про особисту позицію авторів статті – позицію *обережного і відповідального відношення* до спроб неприйняття сучасним секуляризованим суспільством абсолютних моральних, релігійних образів дійсності як архаїчних типів мислення тому, що вони суперечать «примхам» сучасного життя (і, якщо вони не підлаштовуються під ці нові реалії – проголошуються причиною багатьох сучасних проблем); до «принципової відмови» заглиблюватись у потаємні метафізичні питання; до сумнівів стосовно того, що життя, раз воно страждальне і абсурдне, гріховне і тимчасове, є безглуздом. Така позиція яскраво виражена в Еклезіасті, написаній Соломоном в останні роки його царювання: «Суета¹ сует, сказав Еклезіаст, суета сует, – усе суета! Яка користь людині в усім її труді, який вона робить під сонцем?» [Екл. 1]. Але наперед зазначимо, що головною ідеєю Еклезіасту є відношення мудрого до світу. Прагнення піднятися вище над земним до вічного та незмінного, серед земних пристрастей відшукувати щастя і спокої в Бозі, *духовне єднання* з Ним – ось істинний сенс земного життя мудрого.

Звернення до проблеми ідеального уможливило охопити повноту питання про сенс людського життя і актуалізувати його обговорення представниками російської релігійної філософії першої половини ХХ ст. (Вл. Соловйов, С. Франк, М. Бердяєв, П. Фло-

¹ Слово *гавель* (важке для однозначного перекладу), традиційно перекладається українською мовою як «суета», «марнота», означає у буквальному розумінні цього слова пар, який з'являючись при диханні, миттєво зникає, і, в переносному значенні, – все даремне, тлінне, марне.

ренський, С. Булгаков, Б. Вишеславцев та ін.), які обґрунтовували божественну сутність ідеального.

У цьому контексті серед *останніх досліджень* хотілось би виділити статтю Є. Альохіної [1], у якій актуалізується релігійний підхід до проблеми сенсу життя: ствердження духовних основ всесвіту, унікальності, абсолютної цінності життя, його божественного першопочатку і вищого призначення людини. «Змінюючи і перетворюючи світ, людина пізнає єдність світу з Творцем, і в цьому самоусвідомленні повинна вчитися свобідному самообмеженню і відповідальності» [1].

Обговоренню проблеми ідеального були присвячені Міжнародні людинознавчі читання «Людина. Гуманізм. Ідеальне» (Дрогобич, жовтень 2016 р.). У контексті нашої проблеми важливим був виступ В. Петрушенка «Дух – це ідеальне? Ідеальне – це дух?», де зроблено наголос на єдиній сутності ідеального, хоча при бажанні цей феномен можна «розібрати» на «частини» відповідно до наших мисленнєвих можливостей. І ця одна сутність, на думку Віктора Леонтіївича, найбільш повно виражається словом «дух». «Чому дух? Передовсім тому, що це поняття охоплює всі названі три форми реальності ідеального: дух – це не матерія, дух – це те, що – якщо він існує з такими якостями, які ми йому приписуємо, – пронизує все існуюче, і дух – це те, завдяки чому стають можливими наша свідомість, наше мислення і наше розуміння... Потрібно визнати, що *дух і є тим, завдяки чому ми можемо бути тим (або, якщо бажаєте, тими), хто ми є*» (курсив – О.Т.) [6].

Підтримуючи цю ідею, пригадаємо роздуми М.О. Бердяєва щодо проблеми духу і спробуємо утримати їх як стрижень у запропонованих матеріалах: «*властивості духу – свобода, сенс, творча активність, цілісність, любов, цінність, звернення до вищого божественного світу та єднання з ним*» [2, с. 379].

А Людмила Облова як завжди поетично й змістовно зрозуміла всю глибину питання: «грамотне розуміння “ідеального” в тому, що воно – хранитель “об’єктивного” та “суб’єктивного” на “своїх” місцях, з визнанням їх “вірності” (однорідності) і *обов’язковим єднанням* (курсив – О.Т.) після розбіжностей» [6].

Мета статті – акцентувати увагу на практичному аспекті, що пов’язаний з проблемою ідеального, тобто на важливості розуміти для чого людина прийшла у цей світ і яке її майбутнє. «Не-

минуче постає перед нами вічно нове, невмируще, – доки продовжується життя і не втрачена здатність розмірковувати, – запитання про те, для чого все це, де сенс життя, що дійсно є потрібним і важливим, і що непотрібним та ілюзорним... Це питання обов'язково має охопити найбільше філософських проблем, послідовно переходячи до проблем усього світу» [7].

Власне *ідеальне як всезагальне* є тим твердим підґрунтям, яке осяює і зігріває життя світлою радістю і любов'ю. «Будь-яка справа, якою займається людина, певною мірою залежить від людини, її життя, її духовної природи; сенс людського життя в будь-якому разі має бути чимось, що служить єдиною, незмінною, абсолютно-непохитною основою людського буття» [8].

Основний матеріал. Проблема ідеального, як і питання про сенс життя, на наш погляд, виникає з моменту становлення особистості, з того часу, коли людина починає усвідомлювати саму себе, свої межі та безмежжя і глибини навколишнього буття. Потенційно присутнє в людині ідеальне «спалахує» і осяює людську душу в *якісно новому, особистісно-людському початку*. «Стоячи над безоднею, людина ставить запитання, вимагає звільнення і спасіння. Усвідомлюючи свої межі, вона ставить перед собою вищі цілі, пізнає абсолютність в глибинах самосвідомості і в ясності трансцендентного світу» [9, с. 32].

Немає необхідності наголошувати, наскільки важливими були і залишаються спроби теоретично наблизитися до розуміння феномену ідеального, хоча в історії філософії сформувалася традиція, представники якої переконані в тому, що досягнути цього не можливо і, особливо, за допомогою розсудку, а деякі богослови категорично стверджують, що коли душевний говорить про духовне, то він обов'язково профанує духовне, зводячи його на інший, нижчий рівень. Також, на жаль, як часто буває з такими фундаментальними категоріями, «ідеальне» в науковій і буденній свідомості втрачає свій предмет, силу (наприклад, поняття «ідеального» розуміється як простий синонім інших явищ; зведення ідеального до простої суми «психічних станів окремого індивіда»).

Характерно, що в історії філософії не так багато було конкретних досліджень ідеального, як цього можна було б очікувати, але опосередковано жодне з філософських учень не могло оми-

нути його навіть тоді, коли воно свідомо не називалося. Це, на думку Е. Ільєнкова, було обумовлено необхідністю зрозуміти діалектичний зв'язок між індивідуальним, всезагальним і необхідним, «і в силу цього об'єктивними формами знання і пізнання людиною незалежно від існуючої дійсності (як би остання пізніше не тлумачилась – як природа або як Абсолютна Ідея, як матерія або як божественне мислення)» [4].

Ми схильні, слідуючи за Платоном² і уникаючи його дуалізм, який критично оцінював не тільки його учень – Аристотель, але і деякі християнські мислителі, називати цю особливу реальність ідеальним буттям і, залишаючись в межах релігійно-філософської традиції – *Божественною*³. На наш погляд, це дає змогу наблизитися до розуміння категорії «ідеального» в її всезагальній сутності, а не через актуалізацію його особливих різновидів. Йдеться про ідеальні форми як вічні і необхідні основи буття, оскільки в них знаходять вираження суттєві моменти самої діяльності через її предмет і умови.

В тій мірі, в якій людина опановує цими умовами, вона наближається до ідеального. Але наближається тому, що, по своїй суті, є ідеальною, співмірною з ідеальним. Тільки подібне може зустрітись з подібним. «Дух є божественним елементом в людині, але він неможливий без людського елемента й діє в поєднанні з ним» [2, с. 383].

Отже проблема ідеального нерозривно пов'язана з проблемою людської індивідуальності, з проблемою особистості, неповторність якої полягає в тому, що вона виступає як індивідуально

² На думку багатьох дослідників (наприклад, Уайтхеда), всю історію європейської філософії можна розглядати як коментарі до діалогів Платона і особливо до «Тімея». А Е.В. Ільєнков наголошував, що витoki поняття «ідеального» лежать в працях Платона, з якого починається традиція розуміння світу ідей як незмінного, вічного і внутрішньо організованого світу «законів, правил і схем, відповідно до яких здійснюється психічна діяльність окремої людини, «індивідуальної душі», як певної особливої, надприродної реальності і надприродної «об'єктивної реальності», яка протистоїть кожній конкретній особі і владно вказуючи останній спосіб її поведінки в конкретних ситуаціях» [4].

³ Власне релігійна складова вчення зумовила постійне відродження інтересу до Платона в європейській думці аж до наших днів.

виражене *всезагальне*. І вище завдання людини – збирання всесвіту в ідеї, у дійсності (В. Соловйов).

Запропоновані роздуми про ідеальне виводять нас на два фундаментальні виміри сенсу життя: відношення людини до всього тлінного, смертного, тимчасового, здатність людини до творчості. Щодо першого, ще раз наголосимо, що прагнення піднятися вище над земним до вічного і незмінного та серед земних пристрастей відшукувати щастя і спокій в Богові, *духовного єднання* з Ним – ось істинний сенс земного життя. Вічність, яка наповнює життя сенсом є онтологічною природою людини, вона завжди готова нас прийняти, і тільки від нас, від нашої духовної енергії залежить ця зустріч – ідеального та реального, Божественного та земного.

Йдеться про шлях *перемоги*⁴, *зусилля* особистісного свобідного і відповідального духу⁵. І це не метафора, а правда. Це – шлях внутрішнього життя, яке ми маємо невпинно шукати, а, втративши знову відшукувати і виборювати. «Адже людський дух за своєю сутністю є самостійним творчим центром; центром любові і споглядання, совісною волею; суб'єктом права; споглядальним художником; віруючим серцем; Божим слугою. В цьому істинна природа духовності, в цьому покликання та гідність людини» [3, с. 105].

Ідеальне та реальне збігається тільки в такому житті, яке цілковито все охоплює, цінному в кожній хвилині, яка проминає, любленому так само в успіху, як і в змаганні з противенствами. Тільки в такому житті людина зазнає найглибшого заспокоєння своїх метафізичних сумнівів, бачачи і відчуваючи щогодини благословенний сенс великої і таємничої дійсності, серед якої вона є не блукачем, не втомленим шукачем скарбів, а творцем і співучасником процесів її розвитку. Тоді постає найглибша любов буття (М. Кушнір).

Ідеальне повідомляє людині вищу гідність, вищу якість її існування, внутрішню незалежність і єдність.

⁴ Наприклад, згідно з ученням святого Сілуана Афонського, духовний шлях людини складається з трьох етапів: отримання благодаті, її втрати і повернення через подвиг смирення.

⁵ Розмежовуючи свободу і відповідальність, ми тільки робимо наголос на значущості цих двох екзистенціалів, усвідомлюючи їх єдність. Істинна свобода – це і є відповідальність.

Література

1. Алёхина Е.В. Космологический аспект смысла жизни в русской религиозной философии (конец XIX – первая половина XX века) [Электронный ресурс] / Е.В. Алёхина // NB: Философские исследования. – 2013. – № 6. – С. 545–589. – Режим доступа : http://e-notabene.ru/fr/article_624.html.
2. Бердяев Н.А. Дух и реальность. Основы богочеловеческой духовности / Николай Александрович Бердяев. – М. : Республика, 1994. – 684 с. – (Философия свободного духа).
3. Ильин И.А. Аксиомы религиозного опыта / Иван Ильин // Ильин И.О. Основы христианской культуры / Иван Ильин. – М. : Эксмо, 2011. – С. 63–704. – (Великая отечественная литература).
4. Ильенков Э.В. Диалектика идеального / Э.В. Ильенков [Электронный ресурс] // «Логос». – 1 (2009). – С. 6–62. – Режим доступа : <http://caute.ru/ilyenkov/texts/dialideal.html>.
5. Лимонченко В.В. Опыт философской аналитики антропологического дискурса в Православии : монография / Вера Владимировна Лимонченко. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. – 482 с.
6. Людина. Гуманізм. Ідеальне : матеріали 28-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2016 р.) / ред. колегія: В.С. Возняк (головний редактор), В.В. Лімонченко. – Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – 326 с.
7. Рубинштейн М.М. О смысле жизни. Труды по философии ценности, теории образования и университетскому вопросу. Том 1 / М.М. Рубинштейн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.prognosis.ru/lib/Rubinstein1.pdf>.
8. Франк С.Л. Смысл жизни [Электронный ресурс] / С.Л. Франк // Интернет-портал «Азбука веры» (православная энциклопедия). – Режим доступа : https://azbyka.ru/otechnik/Semen_Frank/smysl-zhizni.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории : пер. с нем. / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).

References

1. Alekhina E.V. Kosmologicheskii aspekt smysla zhizni v russkoy religioznoy filosofii (konets XIX – pervaya polovina XX veka) [Elektronnyy resurs] / E.V. Alekhina // NB: Filosofskie issledovaniya. – 2013. – № 6. – S. 545–589. – Rezhim dostupa : http://e-nota-bene.ru/fr/article_624.html.

2. Berdyaev N.A. Dukh i realnost. Osnovy bogochelovecheskoy dukhovnosti / Nikolay Aleksandrovich Berdyaev. – М. : Respublika, 1994. – 684 s. – (Filosofiya svobodnogo dukha).

3. Ilin I.A. Aksiomy religioznogo opyta / Ivan Ilin // Ilin I.O. Osnovy khristianskoy kultury / Ivan Ilin. – М. : Eksmo, 2011. – S. 63–704. – (Velikaya otechestvennaya literatura).

4. Ilenkov E.V. Dialektika idealnogo / E.V. Ilenkov [Elektronnyy resurs] // «Logos». – 1 (2009). – С. 6–62. – Rezhim dostupa : <http://caute.ru/ilyenkov/texts/dialideal.html>.

5. Limonchenko V.V. Opyt filosofskoy analitiki antropologicheskogo diskursa v Pravoslavii : monografiya / Vera Vladimirovna Limonchenko. – Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2014. – 482 s.

6. Liudyna. Humanizm. Idealne : materialy 28-kh Mizhnarodnykh liudynoznavchykh filosofskykh chytan (Drohobych, 2016 r.) / red. kolehiia: V.S. Vozniak (holovnyi redaktor), V.V. Limonchenko. – Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2016. – 326 s.

7. Rubinshteyn M.M. O smysle zhizni. Trudy po filosofii tsennosti, teorii obrazovaniya i universitetskomu voprosu. Tom 1 / M.M. Rubinshteyn [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.prognosis.ru/lib/Rubinstein1.pdf>.

8. Frank S.L. Smysl zhizni [Elektronnyy resurs] / S.L. Frank // Internet-portal «Azbuka very» (pravoslavnaya entsiklopediya). – Rezhim dostupa : https://azbyka.ru/otechnik/Semen_Frank/smysl-zhizni.

9. Yaspers K. Smysl i naznachenie istorii : per. s nem. / K. Yaspers. – М. : Politizdat, 1991. – 527 s. – (Mysliteli XX v.).

Ткаченко Александр, Голубев Александр. Смысл человеческой жизни в контексте проблемы идеального. В статье акцентируется внимание на Божественной сущности идеального, неразрывно связанного с личностью, неповторимость которой состоит в том, что она выступает как индивидуально выраженное всеобщее. В этом контексте смысл жизни понимается как стремление человека через творчество возвыситься над материальным, изменчивым, смертным к вечному; среди земных страстей отыскивать счастье и покой в Боге; духовно воссоединиться с Ним.

Ключевые слова: всеобщее, дух, душа, идеальное, человек, смысл жизни, личность, творчество.

Tkachenko Olexandr, Golubev Oleksandr. The essence of human life in the context of the problem of the ideal. The article focuses attention on the Divine essence of the ideal, which has an unresolved connection with the person, the uniqueness of which lies in the fact that he acts as an individually-expressed universal. In this context, the essence of life is understood as the desire of a man to rise above the material, the changeable, the mortal to the eternal through creativity; to seek happiness and peace in God among the earthly passions; to reunite spiritually with Him.

Key words: universal, spirit, soul, ideal, man, meaning of life, personality, creativity.